

МЕЛЬНИК

Вікторія Вікторівна,

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

MelnikVika0204@gmail.com

(м. Київ)

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ
СТАНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПТАХІВНИЦТВА В УРСР
(1953-1964)**

У статті розглянуто соціально-економічні та політичні передумови переведення птахівництва на промислову основу в Україні, а саме період 1953-1964 рр. У дослідженні проаналізовано динаміку чисельності населення та кількості мешканців міст і сільської місцевості в УРСР, рівень харчування сімей робітників і колгоспників (на прикладі споживання яєць та м'яса), узагальнено дані щодо виробництва продукції птахівництва, охарактеризовано розвиток народного господарства, динаміку капіталовкладень у сільське господарство, висвітлено здобутки передових птахівничих радгоспів і колгоспів, наведено Постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС щодо виробництва яєць і м'яса птиці. Дане питання висвітлено на основі використання законодавчих матеріалів, статистичних даних, статей з періодичних видань та збірників наукових праць.

Ключові слова: чисельність населення, птахівництво, виробництво яєць, виробництва м'яса, колгосп, радгосп.

**SOCIO-ECONOMIC AND POLITICAL PRE-CONDITIONS OF
INDUSTRIAL POULTRY FARMING DEVELOPMENT
IN UKRAINE (1953-1964)**

This article presents the socio-economic and political pre-conditions of transferring of the poultry farming into development on the industrial basis in Ukraine, namely over a period of 1953-1964. It was analysed in research the dynamics of population and number of inhabitants in the cities and in a rural area in

the Ukrainian Soviet Socialist Republic, the level of public catering of families of workers and collective farmers (by the example of consumption of eggs and meat), generalization of data in relation to the production of products of the poultry farming in the republic, description of national economy development, dynamics of capital investments in agricultural industry, representation of achievements of progressive poultry state farms and collective farms, presentation of Decrees of the Council of Ministers of the USSR and the Central Committee of the Communist Party of the USSR in relation to the production of eggs and poultry meat. This question is explained on the basis of use of legislative materials, statistical data from reference books, articles from magazines and collections of scientific papers.

Key words: *population size, poultry farming, egg production, production of meat, collective farm, state farm*

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ СТАНОВЛЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПТИЦЕВОДСТВА В УССР (1953-1964)

В статье рассмотрены социально-экономические и политические предпосылки перевода птицеводства на промышленную основу в Украине, а именно период 1953-1964 гг. В исследовании проанализирована динамика численности населения и количества жителей городов и сельской местности в УССР, уровень питания семей рабочих и колхозников (на примере потребления яиц и мяса), обобщены данные по производству продукции птицеводства, дана характеристика развития народного хозяйства, представлена динамика капиталовложений в сельское хозяйство, освещены достижения передовых птицеводческих совхозов и колхозов, приведены Постановления Совета Министров СССР и ЦК КПСС по производству яиц и мяса птицы. Данный вопрос освещен на основе использования законодательных материалов, статистических данных, статей из периодических изданий и сборников научных трудов.

Ключевые слова: *численность населения, птицеводство, производство яиц, производства мяса, колхоз, совхоз*

В Українській РСР неможливо досліджувати теоретико-методологічні і науково-організаційні засади розвитку будь-якої галузі (і птахівництва зокрема), не вивчивши, передусім, соціально-економічні та політичні умови. Одним із важливих етапів в розвитку УРСР, як і СРСР загалом, є період 1953-1964 рр. Так, зі смертю Й. Сталіна весною 1953-го завершилась епоха, яка

завжди буде страшною чорною плямою в пам'яті українського народу, який пережив політичні репресії, примусову колективізацію, голодомор 1932-33-го років та ін. Вивченню соціально-економічних і політичних умов розвитку УРСР, як республіки в складі СРСР, у період сталінізму вченими присвячено чимало робіт [15,19 та ін.]. Після Й. Сталіна керівництво, спочатку КПРС (в якості Першого секретаря ЦК КПРС з вересня 1953 р.), а потім і голови Ради Міністрів СРСР, став М.С. Хрущов. Його керівництво завершилось у жовтні 1964-го, а у вересні цього року була прийнята Постанова Ради Міністрів і ЦК КПРС «Об организации производства яиц и мяса птицы на промышленной основе» [10], яка започаткувала нову віху в розвитку птахівництва як у СРСР загалом, так і в УРСР зокрема.

В історичній та іншій літературі є велика кількість інформації щодо соціально-економічного та політичного стану в Україні в період так званої «хрущовської відлиги» [1, 4, 17]. Однак в історіографії періоду 1953-1964 рр. не розглядалось питання у заломленні взаємозв'язку стану розвитку птахівництва і соціально-економічних та політичних умов в Україні.

У зв'язку з цим, *метою роботи* було дослідити соціально-економічні та політичні передумови переведення птахівництва на промислову основу в Україні у період з 1953-го до 1964 року.

Характеризуючи історіографію соціально-економічного стану в УРСР, передусім, доцільно проаналізувати динаміку чисельності населення у республіці упродовж досліджуваного періоду (табл.1). Так, статистичні дані за роками (станом на 1 січня) свідчать, що з 1953-го до 1965 року кількість населення в УРСР поступово збільшувалось. Однак при цьому помітною є тенденція до збільшення міського населення та зменшення сільського. І якщо у 1952 році відсоток сільських мешканців становив 61, то в 1964 році він зменшився на 12% і відношення міського і сільського населення становило відповідно 51 і 49%. Тенденція до збільшення міського населення спостерігалася і загалом у СРСР.

У зв'язку з цим з'явилась проблема забезпечення мешканців міст продуктами харчування, а тому в січні 1963 року було затверджено Постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Об увеличении производства яиц и мяса птицы в пригородных зонах крупных городов и промышленных центров» [11], яка сприяла розвитку птахівництва не лише в СРСР, а й в УРСР.

Таблиця 1

Чисельність населення УРСР за період 1953-1965 рр. [8, с. 9]

Рік	Чисельність населення, млн чоловік	У тому числі		У відсотках до всього населення	
		міське	сільське	міське	сільське
1953	38,4	14,8	23,6	39	61
1954	39	15,4	23,6	39	61
1955	39,3	15,7	23,6	40	60
1956	39,7	16	23,7	40	60
1957	40,4	17	23,4	42	58
1958	41,2	18,3	22,9	44	56
1959 (на 15 січня)	41,9	19,2	22,7	46	54
1960	42,5	20	22,5	47	53
1961	43,1	20,8	22,3	48	52
1962	43,5	21,3	22,2	49	51
1963	44,1	21,9	22,2	50	50
1964	44,6	22,5	22,1	50	50
1965	45,1	23,11	22	51	49

У цьому документі передбачалось застосовувати прогресивні методи годівлі птиці повноцінним комбікормом і зерновими сумішами, що дозволяло використовувати комплексну механізацію виробництва, знижувати затрати праці на обслуговування птиці, підвищувати продуктивність і якість яєць та

м'яса птиці. Ця Постанова зобов'язала Ради Міністрів союзних республік і Міністерство сільського господарства СРСР застосувати заходи щодо комплектування птахофабрик племінними курми м'ясних, м'ясо-яєчних і яєчних порід. Прогресивним було й те, що Міністерством сільського господарства СРСР організовано при Всесоюзному науково-дослідному інституті птахівництва Центральне конструкторське бюро, на яке покладали координування робіт, пов'язаних з механізацією птахофабрик, птахівничих радгоспів і ферм, що здійснювались усіма відділами і бюро. Слід зазначити, що виробництво яєць у 1962 році загалом становило 8057,9 млн шт. і левина їх частка вироблялась в особистих підсобних господарствах населення – 6807,8 млн [8, с. 297]. Наведені статистичні дані у таблиці 2, починаючи з 1953 року, надають можливість проаналізувати виробництво яєць у динаміці.

Таблиця 2

Виробництво яєць за категоріями господарств, млн штук [8, с. 297]

Рік	Всі категорії господарств	У тому числі				
		колгоспи, радгоспи	з них		інші державні господарства	особисті підсобні господарства населення
			колгоспи	радгоспи		
1953	4089,8	702,7	347,1	55,6	38,8	3348,3
1954	4200,7	588,6	532	56,6	22,6	3589,5
1955	4292,1	471	397	74	24,8	3796,3
1956	4924,1	584,1	484	100,1	27,1	4312,9
1957	5834,7	751,1	602,8	148,3	36,9	5046,7
1958	6092	813,1	635	178,1	43,5	5235,4
1959	6644,7	957	737,2	219,8	58,8	5628,9
1960	7186,7	981,5	726,1	255,4	83,7	6121,5
1961	7679,4	1049,4	767,6	281,8	100	6530
1962	8057,9	1145,7	820,4	325,3	104,4	6807,8
1963	7129,9	1014,4	676,3	338,1	67,8	6047,7
1964	6375,3	1074	677,2	396,8	43,6	5257,7

Так, за період 1953-1962 рр. у господарствах усіх категорій спостерігаємо тенденцію до збільшення виробництва яєць, а в 1963 і 1964 рр. – відбулось зменшення їх кількості, передусім, за рахунок зниження показників у колгоспах та інших державних підприємствах і особистих підсобних господарствах населення.

Що стосується м'яса птиці, то в 1953 році його було вироблено у господарствах усіх категорій 149,9 тис. тонн [9, с. 312], за нашими розрахунками це становило 10,5% від загального виробництва м'яса і сала всіх видів (табл. 3). Однак потім виробництво м'яса птиці зменшувалось і лише у 1957 році даний показник перевищив результати 1953 року (на 18,5 тис. тонн).

Таблиця 3

Виробництво м'яса птиці (у забійній масі) у всіх категоріях господарств, тис. тонн [9, с. 312]

Рік	Виробництво м'яса і сала всіх видів	У тому числі м'ясо птиці	
		тис. тонн	по відношенню до виробництва м'яса усіх видів тварин, %
1953	1421,5	149,9	10,5
1954	1630,1	133,8	8,2
1955	1350,7	115,2	8,5
1956	1580	132	8,3
1957	1970,2	168,4	8,5
1958	1999	178,9	8,9
1959	2270,9	215	9,5
1960	2067,6	255,2	12,3
1961	2092,1	245,2	11,7
1962	2319,9	242	10,4
1963	2416,8	221,9	9,2
1964	1835,6	173	9,4

Упродовж 1957-1960 рр. відбувалось поступове збільшення виробництва м'яса птиці, а надалі до 1964-го – зменшення. Відносна ж частка м'яса птиці у

загальному виробництві була незначною і коливалася по роках у межах 8,2-12,3%.

Оцінити рівень життя населення УРСР у досліджуваній період можна, аналізуючи споживання продуктів харчування. Однак даних в абсолютному виразі у доступних джерелах ми не знайшли, проте в одному зі статистичних збірників наведено показники споживання різних продуктів відносно 1940 року [7]. При цьому дані наведено диференційовано, а саме: за сім'ями робітників і колгоспників. Ми проаналізували лише динаміку споживання яєць і м'яса одним членом сім'ї в сім'ях робітників галузей промисловості і колгоспників у середньому по УРСР (табл. 4). Однак навіть відносні показники свідчать про те, що сім'ї колгоспників харчувались гірше, ніж робітників. Так, якщо у 1953 році порівняно з 1940-м споживання м'яса і сала сім'ями робітників збільшилось в 1,89 рази, а яєць – у 2,05 рази, то в сім'ях колгоспників відповідно лише в 1,1 і 1,3 рази.

Таблиця 4

Споживання яєць і м'яса в сім'ях робітників галузей промисловості і колгоспників у середньому в УРСР (у відсотках до 1940 р.) [7, с. 28]

Показник	Рік							
	1940	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Сім'ї робітників								
М'ясо і сало (включаючи субпродукти і птицю)	100	189	206	183	205	230	239	248
Яйця	100	205	223	211	214	286	280	284
Сім'ї колгоспників								
М'ясо і сало (включаючи субпродукти і птицю)	100	110	138	126	159	187	195	208
Яйця	100	130	152	158	192	258	258	275

І така сама тенденція спостерігалася до 1959 року, тобто сім'ї робітників харчувались краще порівняно з колгоспниками. Адже за марксистсько-

ленінською ідеологією саме робітничий клас є провідним у суспільстві. До речі, про харчування членів сім'ї інтелігенції нічого не зазначено. Слід також відмітити, що працівники радгоспів вважалися робітниками. До того ж, у цей період відбувалось перетворення колгоспів на радгоспи. Відношення до селянства радянської влади можна оцінити навіть за змістом Постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС від 3 травня 1957 року «О порядке передачи колхозного имущества при преобразовании колхозов в совхозы» [8]. Початок цього документу «дипломатичний»: «...в связи с пожеланиями колхозников изменить существующий порядок передачи колхозного имущества...» [12, с. 299]. Далі зазначається, що до цього часу держава повністю викувала у колгоспів їх майно і оплачувала затрати за незавершене виробництво, витрачаючи велику кількість грошових коштів. А тому даною Постановою регламентується, що «...имущество передается совхозам без выкупа...», хоча далі вказується: «...а расходы, связанные с выплатой колхозникам по заработанным трудодням, расчетами с организациями и погашением задолженности колхозов по ссудам и другим платежам, производятся за счет средств государства» [12, с. 299]. Не забули у Постанові вказати: «Предупредить местные партийные, советские и сельскохозяйственные органы, что преобразование колхозов в совхозы может осуществляться только на строго добровольных началах, по желанию большинства колхозников» [12, с. 300]. І тут же наступним пунктом зазначається: «Обязать местные партийные, советские и сельскохозяйственные органы решать на месте вопросы об отдельных колхозниках, которые не изъявляют согласия перейти в совхоз, и при желании перейти в тот или иной соседний колхоз всемерно содействовать им в этом». Тобто, як неофіційно у побуті подібні урядові рішення в СРСР називали «добровільно-примусовими», адже все завуальювалось під «пожелания трудящихся» та «добровольность». До речі, стосовно наявності радгоспів в УРСР. Так, якщо у 1950 році в республіці було 935 радгоспів, то у 1957 році їхня кількість зменшилась до 804 [8, с. 170]. Надалі чисельність радгоспів поступово збільшувалась і в 1964-му (на кінець року) їх налічувалось 1276.

Збільшилася, відповідно, і кількість птиці, яку утримували у радгоспах: з 3998 тис. голів у 1958 році до 8506 тис. у 1964-му [8, с. 347].

Досліджуючи стан економічних умов в УРСР, слід відмітити динамічний розвиток народного господарства. Так, у 1958 році порівняно з 1940-м валова продукція всієї промисловості збільшилась у 3,02 рази, у тому числі чорної металургії – у 2,61 рази, а машинобудування і металообробки – у 4,97 рази. Капітальні вкладення державних, кооперативних підприємств і організацій (без колгоспів) збільшились у 2,54 рази [4, с. 24].

Динаміку розвитку народного господарства в УРСР, проте менш стрімку, можна відмітити і до кінця досліджуваного періоду, а саме: у 1964 році порівняно з 1958-м національний дохід збільшився у 1,42 рази, валова продукція всієї промисловості – у 1,67, вантажообіг залізничного транспорту – у 1,51, річкового – у 1,09 та автомобільного – у 1,86 рази. В 1,54 рази збільшились капіталовкладення державних, кооперативних підприємств і організацій, колгоспів та населення, а роздрібний товарооборот державної та кооперативної торгівлі – у 1,49 рази [8, с. 24].

Стосовно капіталовкладень у сільське господарство в 1953–1964 рр. (рис.1), то слід підкреслити, що у цей період капітальні вкладення колгоспів були більшими за державні [8, с. 431].

Рис. 1. Капітальні вкладення держави та колгоспів у сільське господарство (на об'єкти виробничого призначення)

У характеристиці економічних умов в УРСР привертає увагу частка окремих областей та крупних економічних районів у народному господарстві республіки. УРСР було поділено на 3 великих економічних райони. У 1964 році це були: Донецько-Придніпровський, Південно-Західний і Південний райони. До Донецько-Придніпровського належали Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Сумська і Харківська області, До Південно-Західного – Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська (м. Київ виділено окремо), Львівська, Ровенська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська, а до Південного – Кримська, Миколаївська, Одеська і Херсонська області. Найбільшим за чисельністю населення був Південно-Західний район, в якому налічували 20083 тис. мешканців (у Донецько-Придніпровському – 19295, а у Південному – 5722 тис. чоловік). Однак за щільністю населення перше місце посідав Донецько-Придніпровський район – 87,4 жителів на 1 км² (у Південно-Західному – 74,5 та Південному – 51,6 жителів на 1 км²). Особливо слід відмітити Донецьку область, яка була найчисельнішою в УРСР за кількістю населення – 4720 тис. чоловік та його щільністю – 178,1 житель на 1 км² і мешканцями міст – 87% [8, с. 11].

Таблиця 5

Частка крупних економічних районів у народному господарстві УРСР у 1964 році [8, с. 25]

Показник	Економічний район		
	Донецько-Придніпровський	Південно-Західний	Південний
1	2	3	4
Територія	37	45	18
Чисельність населення	43	44	13
Вся посівна площа	42	38	20
Експлуатаційна довжина залізниць (на кінець року)	41	46	13
Протяжність автомобільних шляхів (на кінець року)	32	54	14

1	2	3	4
Капітальні вкладення державних, кооперативних підприємств і організацій (без колгоспів)	54	28	18
Число вищих навчальних закладів	43	40	17
Число масових бібліотек (на кінець року)	37	50	13
Число клубних установ (на кінець року)	33	53	14

Аналіз наведених даних свідчить, що значна увага приділялась розвитку Донецько-Придніпровського району. Про це свідчать, передусім капіталовкладення, які становили більше половини від загальної кількості. Однак при цьому, майже за однакової чисельності населення, порівняно з Південно-Західним районом, кількість масових бібліотек була меншою на 13%, а клубних установ – на 20%. Це можна пояснити тим, що КПРС більше опікувалась політичною агітацією та пропагандою. Особливу увагу приділяли мешканцям Донецької області (до листопада 1961 року вона мала назву Сталінської). Навіть була спеціальна Постанова ЦК КПРС про стан і заходи поліпшення масово-політичної роботи серед трудящих Сталінської області (від 11 березня 1959 р.) [13]. У досліджуваній період подібної Постанови ЦК КПРС не було для жодної області УРСР.

Розвиток промисловості в УРСР обумовив і прогрес у сільському господарстві. Важливим є факт підвищення виробництва тракторів: у 1964 році порівняно з 1953-м їх кількість збільшилась у 4,04 рази – з 28,5 до 115,3 тис. штук [4, с. 90]. З'являлись нові типи машин та устаткування, у тому числі й сільськогосподарські машини [8, с. 92]. Збільшилось виробництво цегли будівельної (з 3323 млн штук у 1953 році до 8030 млн штук – у 1964-му) та збірних залізобетонних і бетонних конструкцій і деталей [8, с. 104]. А це є

важливою передумовою будівництва нових пташників та інших споруд птахоферм.

Уявлення про виробничі потужності птахівничих господарств в різних регіонах УРСР можуть надати дані, наприклад, щодо виробництва яєць за економічними районами республіки. У період 1958-1964 рр. найбільше вироблялось яєць у Південно-Західному районі. Так, у 1964 році у господарствах усіх категорій цього району було вироблено 3203,4 млн яєць, у Донецько-Придніпровському – 2254,3 млн, а у Південному – 917,6 млн шт. [8, с. 303]. У розрахунку на 100 га посівів зернових культур у Південно-Західному районі у 1964 році вироблено 50,9 тис. яєць, у Донецько-Придніпровському – 31,6 тис., а Південному – 26,3 тис. штук [8, с. 311].

Однак важливим економічним показником є не лише кількість продукції, а й її собівартість. Собівартість яєць у 1964 році у середньому в УРСР становила 89,21 крб. за 1000 штук. Найвищим цей показник виявився у господарствах Південно-Західного економічного району (98,25 крб. за 1000 яєць), а найменшим – Донецько-Придніпровського (83,80 крб.). Порівняно низька собівартість яєць була у таких областях, крб. за 1000 шт.: Кримській – 69,95, Полтавській – 76,66, Херсонській – 78,66, Донецькій – 79,46 [8, с. 359]. Таким чином, упродовж 1958-1964 рр. найбільше яєць було одержано в Південно-Західному районі, однак їхня собівартість була найвищою порівняно з виробництвом у інших економічних районах.

Майже подібна закономірність розподілу за економічними районами спостерігалась і по собівартості зерна (без кукурудзи), а саме: у Південно-Західному районі даний показник був найвищим – 4,36 крб./ц., у Донецько-Придніпровському і Південному районах значення собівартості зерна розрізнялись не суттєво – 3,33 та 3,14 крб./ц відповідно [8, с. 358].

Що стосується виробництва м'яса птиці, то в 1964 році його було одержано у Південно-Західному районі 82,3 тис. тонн, у Донецько-Придніпровському – 65,6 тис. тонн та у Південному – 25,1 тис. тонн [8, с. 299].

У 1964 році порівняно з 1950 підвищилась продуктивність праці у сільському господарстві колгоспів і радгоспів УРСР загалом відповідно на 193 і 182% [8, с. 31].

Для розвитку птахівництва в Україні необхідна кормова база. Слід відмітити, що у структурі кормів для птиці найбільша частка припадає на зерно. У структурі посівних площ в УРСР у господарствах усіх категорій у 1950 році на всі зернові культури припадало 65,4 %, а у 1958-му – 50,1% та 50,4% – у 1964-му. У 1958 році серед зернових найбільше посівних площ було виділено під озиму пшеницю (23,3%), друге місце належало озимому житу (6,5%), а третє – кукурудзі на зерно повної стиглості (6,4%) та четверте – ярому ячменю (5,6%). Частка зернобобових була невеликою – 2,0%. У 1964-му у структурі посівних площ зернових відбулись суттєві зміни, хоча провідне місце так само належало озимій пшениці (18,2%). На другому місці була посівна площа кукурудзи, на третьому – ярого ячменю (7,8%), а на четвертому – зернобобових (6,9%) [8, с.194].

Про виробництво зерна свідчать дані його валового збору. Так, з 1958 року до 1964-го валовий збір усіх зернових культур (без кукурудзи молочно-воскової стиглості) у господарствах усіх категорій загалом в УРСР збільшився на 10,7 % [8, с. 236]. Аналіз за крупними економічними районами свідчить, що найбільше зерна було зібрано у Донецько-Придніпровському районі як у 1958-му, так і в 1964 році. При цьому у вказаний період зменшився валовий збір озимої пшениці загалом в УРСР на 20,7% [8, с. 237]. І відбулось це, передусім, за рахунок зниження даного показника у Миколаївській області у 10,5 разів, в Одеській – у 5,0 разів, у Кіровоградській – у 4,3 рази, у Київській – у 1,8 рази [8, с. 237]. Зниження показників валового збору озимої пшениці в УРСР у 1964 році порівняно з 1958-м відбулось за рахунок зменшення її посівних площ [8, с. 176-177]. Однак в УРСР у господарствах усіх категорій в 1,6 рази збільшився валовий збір ярого ячменю [8, с. 238], зерна кукурудзи в повній стиглості – у 1,5 рази [8, с. 239], гороху – у 6,4 рази [8, с. 243]. Підвищення валового збору ярого ячменю, зерна кукурудзи в повній стиглості та гороху обумовлено

збільшенням посівних площ вказаних культур [8, с. 176-177]. Як відомо, горох належить до високобілкових зернових, а тому його виробництво в окремих областях УРСР збільшувалось у десятки разів. Так, валовий збір гороху у 1964 році порівняно з 1958-м збільшився у всіх областях республіки, а саме: у Миколаївській – у 121,4 рази, в Одеській – у 31,5 рази, у Кіровоградській – у 24,8 рази [8, с. 243].

Аналіз статистичних даних свідчить про прямий зв'язок валового збору зернових за окремими економічними районами та областями УРСР з виробництвом яєць і м'яса птиці.

Вже у 1959 році Українська СРСР належала до основних виробників харчових яєць у СРСР [3]. Все частіше з'являлись публікації про рекордні зобов'язання щодо виробництва продукції птахівництва. Так, пташниця господарства «Борки» Української дослідної станції птахівництва В.Ф. Сидора зобов'язалась зібрати за рік мільйон яєць [14].

Важливого значення у цей період набуло будівництво нових широкогабаритних пташників, в яких передбачено механізацію усіх трудомістких процесів – годівлі й напування птиці, збирання яєць, прибирання посліду і підстилки.

У 1959 році за проектом учених Української дослідної станції птахівництва в УРСР було побудовано декілька десятків широкогабаритних пташників, зокрема у колгоспі ім. Сталіна Сталінської області та господарствах Харківської області [14]. Досвід передових господарств УРСР свідчив, що птахівництво вже стало високоприбутковою галуззю сільського господарства. Так, у цей період у колгоспі «ХХ партз'їзд» (Луганська область) прибуток на один затрачений трудовень у молочному тваринництві становив 11 крб. 17 коп., у свинарстві – 9 крб. 75 коп., а в птахівництві – 21 крб. 04 коп. [2].

Все більше уваги приділяли застосуванню гібридизації і промислового схрещування для збільшення виробництва яєць і м'яса птиці. У колгоспах Сталінської області у 1958 році було вирощено на м'ясо до 3-3,5-місячного віку 114 тис. гібридних курчат, одержаних від схрещування півнів породи нью-

гемпшир з курками російської білої породи. При цьому жива маса гібридів у віці забою перевищувала масу чистопорідних курчат російської білої породи на 236 г. А в колгоспі ім. XX партз'їзду Костянтинівського району Сталінської області використовували гібридних курей, завезених із США і при цьому одержали від них за рік у середньому 218 яєць, що виявилось на 48 яєць більше, ніж від чистопорідних курей російської білої породи [6].

Для годівлі молодняку, який вирощували на м'ясо, вже використовували комбікорми, до яких додавали зерноsumіші, молочні і вітамінні корми [18].

З 1961 року почало стрімко розвиватись птахівництво на Сумщині. Так, наприкінці 1961 року в колгоспах області були побудовані 12 широкогабаритних пташника з механізацією більшості трудомістких процесів [16]. Будувались ферми на кошти декількох колгоспів і називались міжколгоспними. Перша така ферма була побудована в Краснопіллі. В її комплексі були: інкубаторій, широкогабаритний пташник на 12 тисяч курей, два пташники для курчат, акліматизатор для дорощування молодняку, зерносклад, овочесховище, силососховище, кормоцех і ряд інших приміщень. Для зміцнення кормової бази колгоспи області збільшували посіви кукурудзи на зерно, розширювали площі під моркву та інші культури.

На початку 60-х років в УРСР, як і в СРСР, був уже накопичений певний досвід інтенсивного ведення галузі, однак поширювався цей досвід досить повільно, недостатньо використовувались досягнення науки і передового досвіду при виробництві бройлерів.

У 1963 році в радгоспі «Красний» (Кримської області) введено в дію першу в СРСР бройлерну фабрику, розраховану на виробництво 3 мільйонів бройлерів у рік [5]. Це було велике підприємство промислового типу, до складу якого входили такі об'єкти: комбікормовий цех, потужністю 80 тонн кормів за зміну, інкубаторій на 10 інкубаторів «Універсал-45», 32 спарених пташника для курчат на 20 тис. голів кожний, забійний цех потужністю 10 тис. голів за зміну, утилізаційний цех, а також два сховища для зберігання підстилки.

Таким чином, у період 1953-1964 рр. в УРСР спостерігалась тенденція до збільшення міського населення та зменшення сільського. Це вимагало будівництво птахоферм, які б забезпечували продуктами птахівництва міське населення. Збільшувалась чисельність радгоспів, а відповідно і кількість птиці, яку утримували у цих господарствах. Проте виробництво яєць збільшувалось до 1962 року (надалі знижувалось), а м'яса – до 1960 року. Технологічні процеси у птахівничих господарствах різних категорій, які спрямовані на виробництво яєць і м'яса птиці, були чітко регламентовані постановами ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, що свідчить про централізоване управління всіма сферами діяльності союзних республік. У 1953-1964 рр. в УРСР відбувався динамічний розвиток народного господарства, при цьому збільшились: національний дохід, валова продукція усієї промисловості, капіталовкладення державних, кооперативних підприємств і організацій, колгоспів та населення. Розвиток промисловості в УРСР зумовив і прогрес у сільському господарстві. Підвищилась продуктивність праці у колгоспах і радгоспах УРСР. Змінилась структура посівних площ у господарствах усіх категорій, збільшився валовий збір зернових. При цьому відмічено прямий зв'язок валового збору зернових за окремими економічними районами та областями УРСР з виробництвом яєць і м'яса птиці. Відбувалось будівництво широкогабаритних пташників з механізацією основних технологічних процесів, на деяких птахофермах молодняк утримували у кліткових батареях, а для вирощування на м'ясо використовували гібридну птицю, що забезпечувало інтенсифікацію виробництва продукції птахівництва.

Отже, упродовж 1953-1964 рр. в УРСР були створені відповідні соціально-економічні та політичні передумови для забезпечення переведення галузі птахівництва на промислову основу.

Список використаних джерел

1. *Бажан О.Г.* Україна в умовах тимчасової лібералізації радянського суспільства в 1953–1964 роках (політичний та соціокультурний аспекти) /

О. Г. Бажан // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – Полтава, 2005. – № 4 (17). – С. 35–39.

2. *Водолазский И.У.* Птица – один из важных источников увеличения производства мяса / И.У. Водолазский // Птицеводство. – 1959. – №7. – С.20–21.

3. *За 37 миллиардов яиц* // Птицеводство. – 1959. – №7. – С.3–5.

4. *Лубко І.М.* Висвітлення проблем аграрної політики М. Хрущова в сучасній історіографії / І.М. Лубко // Український селянин: Праці Науково-дослідного інституту селянства. – Черкаси, 2000. – Вип.1. – С.21-26.

5. *Марчик В.Ф.* Фабрика бройлеров вступила в строй / В.Ф. Марчик // Птицеводство. – 1964. – №1. – С.4-9.

6. Мероприятия по использованию гибридизации и промышленных скрещиваний птицы для увеличения производства яиц и мяса // Птицеводство. – 1959. – №7. – С.28-31.

7. *Народне господарство Української РСР в 1959 році: статистичний щорічник.* – Київ: Державне статистичне видавництво, 1960. – 731 с.

8. *Народне господарство Української РСР в 1964 році: статистичний щорічник.* – Київ: ЦСУ УРСР «Статистика», 1965. – 694 с.

9. *Народне господарство Української РСР в 1965 році: статистичний щорічник.* – Київ: ЦСУ УРСР «Статистика», 1966. – 715 с.

10. *Об организации* производства яиц и мяса птицы на промышленной основе: Постановление Совета Министров СССР и Центрального Комитета КПСС от 3 сентября 1964 г., №740 // Свод законов СССР. – М.: Издательство «Известия», 1985. – Т.7. – С.512-517.

11. *Об увеличении* производства яиц и мяса птицы в пригородных зонах крупных городов и промышленных центров: Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета министров СССР от 8 января 1963 г., №30 // Свод законов СССР. – М.: Издательство «Известия», 1985. – Т.7. – С.519-520.

12. *О порядке* передачи колхозного имущества при преобразовании колхозов в совхозы: Постановление Совета Министров СССР и Центрального Комитета КПСС от 3 мая 1957 г., №495 // Свод законов СССР. – М.: Издательство «Известия», 1985. – Т.7. – С.299-300.

13. *Постанова ЦК КПРС* про стан і заходи поліпшення масово-політичної роботи серед трудящих Сталінської області, 11 березня 1959 р. // Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1989-1971. Пер. з 8-го рос. вид. – К.: Політвидав України, 1981. – Т.8. (1959-1965 рр.). – С. 484-497.

14. *Сидора В.Ф.* Мое обязательство – собрать миллион яиц / В.Ф. Сидора // Птицеводство. – 1959. – №7. – С.6-7.

15. *Терещенко Т.В.* Соціальний протест українського селянства у період післявоєнної відбудови народного господарства (на матеріалах Центральної України) / Т.В. Терещенко // Український селянин: зб. наук. праць Черкаського національного ун-ту ім. Б. Хмельницького. – 2004. – Вип. 8. – С. 296-298.

16. Терновский А.Д. У птицеводов Сумщины / А.Д. Терновский //Птицеводство. – 1964. – №4. – С.4-6.
17. Халецька Л.М. Сільське населення України в роки хрущовської «відлиги»: рівень та якість життя : дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Лілія Миколаївна Халецька. – К., 2011. – 282 с.
18. Чулкова Н.С. Откорм цыплят на ИПС / Н.С. Чулкова // Птицеводство. – 1956. – №3. – С. 16-17.
19. Шаповал Ю.І. Сталінізм і Україна / Ю.І Шаповал // Український історичний журнал. – 1991. – № 6. – С. 45-55.

References

1. Bazhan, O.H. (2005). *Ukrayina v umovakh tymchasovoyi liberalizatsiyi radyans'koho suspil'stva v 1953–1964 rokakh (politychnyy ta sotsiokul'turnyy aspekty)*. [Ukraine under the conditions of temporal liberalization of Soviet society in 1953-1964 (political, social and cultural aspects)]. *Naukovyy visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoyi kooperatsiyi Ukrayiny*. [Scientific reporter of the Poltava University of consumer co-operation of Ukraine]. Poltava. 4 (17), 35–39. [in Ukrainian].
2. Vodolazskiy, I. Yu. (1959). *Ptitsa – odin iz vazhnykh istochnikov uvelicheniya proizvodstva myasa Tekst dlya perevoda*. [Poultry farming – is one of the important sources of increase of production of poultry meat]. *Ptitsevodstvo*. [Poultry farming]. 7, 20–21. [in Russian].
3. *Za 37 milliardov yaits* (1959). [More than 37 billion of eggs]. *Ptitsevodstvo*. [Poultry farming]. 7, 3–5. [in Russian].
4. Lubko, I.M. (2000). *Vysvitlennya problem ahrarnoyi polityky M. Khrushchova v suchasniy istoriografii*. [Representation of the problems of M. Khrushchev's agrarian policy in modern historiography]. *Ukrayins'kyi selyanyn: Pratsi Naukovo-doslidnoho instytutu selyanstva*. [Ukrainian peasant: Papers of the Research Institute of peasantry]. Cherkassy. Edition 1, 21–26. [in Ukrainian].
5. Marchyk, V.F. (1964). *Fabrika broylerov vstupila v stroy*. [The factory of broiler chickens is put into operation]. *Ptitsevodstvo*. [Poultry farming]. 1, 4–9. [in Russian].
6. (1959). *Meropriyatiya po ispolzovaniyu gibridizatsii i promyishlennykh skreschivaniy ptitsyi dlya uvelicheniya proizvodstva yaits i myasa*. [Measures on use of hybridization and industrial poultry crossing for increase of production of eggs and meat]. *Ptitsevodstvo*. [Poultry farming]. 7, 28–31. [in Russian].
7. (1960). *Narodne hospodarstvo Ukrayins'koyi RSR v 1959 rotsi: statystychnyy shchorichnyk*. [National economy of Ukrainian SSR in 1959: statistical annual report]. Kyiv. 731. [in Ukrainian].
8. (1965). *Narodne hospodarstvo Ukrayins'koyi RSR v 1964 rotsi: statystychnyy shchorichnyk*. [National economy of Ukrainian SSR in 1964: statistical annual report]. Kyiv. 694. [in Ukrainian].

9. *Narodne hospodarstvo Ukrayins'koyi RSR v 1965 rotsi: statystychnyy shchorichnyk*. (1966). [National economy of Ukrainian SSR in 1965: statistical annual report]. Kyiv. 715. [in Ukrainian].

10. (1985). *Ob organizatsii proizvodstva yaits i myasa ptitsyi na promyishlennoy osnove: Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR i Tsentralnogo Komiteta KPSS ot 3 sentyabrya 1964 g.*, 740. [On organization of production of eggs and poultry meat on industrial basis: Decree of the Council of Ministers of the USSR and the Central Committee of KPSU of September, 3, 1964]. Svod zakonov SSSR. [Code of laws of the USSR]. Moscow. 7, 512–517. [in Russian].

11. (1985). *Ob uvelichenii proizvodstva yaits i myasa ptitsyi v prigorodnykh zonakh krupnykh gorodov i promyishlennykh tsentrov: Postanovlenie Tsentralnogo Komiteta KPSS i Soveta ministrov SSSR ot 8 yanvarya 1963*. [On increase of production of eggs and poultry meat in the suburban areas of large cities and industrial centres: Decree of the Central Committee of KPSU and the Council of Ministers of the USSR of January, 8. 30] Svod zakonov SSSR. [Code of laws of the USSR]. Moscow. 7, 519–520. [in Russian].

12. (1985). *O poryadke peredachi kolhoznogo imuschestva pri preobrazovanii kolhozov v sovhozy: Postanovlenie Tsentralnogo Komiteta KPSS i Soveta ministrov SSSR ot 3 maya, 1957*. 495. [On procedure of transfer of collective farm's property at transformation of collective farms into state owned farms: Decree of the Central Committee of KPSU and the Council of Ministers of the USSR of 3 May. 1957. 495]. Svod zakonov SSSR. [Code of laws of the USSR]. Moscow. 7, 299-300. [in Russian].

13. (1981). *Postanova TsK KPRS pro stan i zakhody polipshennya masovopolitychnoyi roboty sered trudyashchykh Stalins'koyi oblasti, 11 bereznya 1959 r.* [The decision of the Central Committee of the Communist Party of the USSR on the state and measures of improvement of grass-roots outreach among the workers of the Stalin region, March 11, 1959]. *Komunistychna partiya Radyans'koho Soyuzu v rezolyutsiyakh i rishennyakh z'yizdiv, konferentsiy i plenumiv TsK. 1989-1971. Per. Z 8-ho ros. vyd.* [the Communist Party of the Soviet Union in resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee. 1989-1971. Translation of the 8th Russian edition]. K. Political edition (Polityvydav) of Ukraine. 8, 484–497. [in Ukrainian].

14. Sidora, V.F. (1959). *Moe obyazatelstvo – sobrat million yaits* [I am under an obligation to gather one million of eggs]. *Ptitsevodstvo*. [Poultry farming]. 7, 6-7. [in Russian].

15. Tereshchenko, T.V. (2004). *Sotsial'nyy protest ukrayins'koho selyanstva u period pislyavoyennoyi vidbudovy narodnoho hospodarstva (na materialakh Tsentral'noyi Ukrayiny)*. [Social protest of peasantry of Ukraine in the period of post-war renewal of national economy (based on materials of Central Ukraine)]. *Ukrayins'kyy selyanyn: zb. nauk. prats' Cherkas'koho natsional'noho un-tu im. B. Khmel'nyts'koho*. [Ukrainian peasant: collection of scientific articles of Cherkassy National University named after B. Khmelnytsky]. 8, 296–298. [in Ukrainian].

16. Ternovskyi, A.D. (1964). *U ptitsevodov Sumschyni*. [Visiting of poultry breeders of Sumy region]. *Ptitsevodstvo*. [Poultry farming]. 4, 4-6. [in Russian].

17. Khalets'ka, L.M. (2011). *Sil's'ke naseleння Ukrayiny v roky khrushchovs'koyi «vidlyhy»: riven' ta yakist' zhyttya : dys. na zdobuttya naukovoho stupenya kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 «Istoriya Ukrayiny»*. [Rural population of Ukraine in the years of Khrushchev's "thaw": the level and quality of life: thesis of candidate of historical sciences: specialty 07.00.01 "History of Ukraine"]. Kyiv. 282. [in Ukrainian].

18. Chulkova, N.S. (1956). Otkorm tsiplyat na IPS. [Fattening of chickens with use of temperature-regulated chamber (incubator)]. Ptitsevoodstvo. [Poultry farming]. 3, 16–17. [in Russian].

19. Shapova, I. Yu.I. (1991) *Stalinizm i Ukrayina*. [Stalinism and Ukraine]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal*. [Ukrainian historical magazine]. 6, 45–55. [in Ukrainian].

Рецензент:

Бородай І.С. д.і.н., професор

Надійшла до редакції 10.05.2017 р.